

забезпечення раціональних форм співіснування. Глобалізаційні процеси сприяють поглибленню кризових явищ, а існуючі інституційні системи контролю майже всюди демонструють свою неефективність. Культурологічний ракурс дослідження має безумовний потенціал виявлення історичних, етнокультурних, культурних надбань, які створили базові ресурси розвитку соціокультурного середовища. Культура в кінцевому рахунку це система культурних універсалій. Її важливішим компонентом виступає конвенційність як здатність спільноти до самовпорядкованості та до забезпечення мирного співіснування.

Список використаних джерел

1. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання»./ Ч.Тейлор // К.: Альтерпрес, 2004.- 172 с.
2. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Ю. Габермас //Перекл. з нім. Андрій Дахній; наук. ред. Борис Поляруш .- Львів: Астролябія, 2006.- 416 с.
3. Степин В.С. Культура. //Энциклопедия. Социология. – Минск: Книжный дом, 2003.- С.478-480.
4. Смыслова морфология социума /За ред. Н.Костенко.- К.: Інститут соціології НАН України, 2012. – 422 с.
5. Субкультурна варіативність українського соціуму. /За ред. Н.Костенко. А.Ручки.- К.: Інститут соціології НАН України, 2010.- 288 с.
6. Судаков В.І. Соціально-технологічні стратегії посилення соціальної солідарності та гуманізації суспільного життя в українському суспільстві. / В.І.Судаков //Проблеми розвитку соціологічної теорії. Матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф.- К.: Логос.- 2015.- С.5-7.

Отримано 22.11.2015 р.

УДК. 316.0

Кондов К. В. °

Київський національний університет культури та мистецтв, викладач кафедри соціології

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЯХ «СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ»

У статті здійснюється аналіз наукових уявлень стосовно розвитку інформаційних та комунікативних технологій, а також розвитку наукового знання та його значення як ресурсу соціального контролю в соціально-економічній діяльності. Аргументовано значення наукових знань як ключового ресурсу виробничого процесу, фактора соціальної інтеграції та

конкурентоспроможності у прийнятті управлінських рішень у політичній та економічній сфері суспільства.

Ключові слова: соціальний контроль, знання, праця, суспільство знань, соціальна нерівність, соціальна інтеграція.

В статье осуществляется анализ научных представлений о развитии информационных и коммуникационных технологий, а также развитии научного знания и его значения как ресурса социального контроля в социально-экономической деятельности. Аргументировано значение научных знаний как важного ресурса производственного процесса, фактора социальной интеграции и конкурентного ресурса принятия управленческих решений в политической и экономической сфере общества.

Ключевые слова: социальный контроль, знания, труд, общество знаний, социальное неравенство, социальная интеграция.

The analysis of scientific concepts of development of information and communication technologies, as well as the development of scientific knowledge and its importance as a resource for social control in socio-economic activities. It argued the value of scientific knowledge as an important resource of the production process, a factor of social integration and competitive resource management decision-making in political and economic spheres of society is presented in the article.

Keywords: social control, knowledge, labor, knowledge society, social inequality, social integration.

Актуальність. Новітні інформаційні та телекомунікаційні технології здійснили прогресивні зміни у можливості реалізації соціального контролю в економічній сфері суспільного життя, яка через механізми фінансового стимулювання виступає однією з основних форм реалізації владного примусу людини до праці. В оцінці даних змін, на думку соціологів (Т.Сакайя, Т.Стюарт, П.Пільцер, Л.Едвінссон, М.Мелоун, Е.Тоффлер, М.Кастельс, В.Іноземцев тощо), важливе значення відіграють розвиток наукового знання, які стають основою виробничого процесу – основним товаром та продуктивною силою економічної діяльності. На думку дослідників, на зміну пізньої індустріальної економіки дев'яностих років приходить економіка постіндустріального типу, яка є диверсифікованою та чітко реагує на зміни потреб та запитів населення. Інші дослідники називають її «ною економікою», «економікою знання» (Д.Белл, Ф.Махлуп, П.Друкер, Е.Тоффлер), або в термінології Дж. Сороса «рефлексивною економікою» (Е.Фелпс, М.Фрідман). З огляду на вищезазначені обставини **метою** даної статті є конкретизація наукових уявлень стосовно розкриття специфіки знання як необхідної умови реалізації соціального контролю в соціально-економічній діяльності.

Слід зауважити, що мірою поглиблення та розширення інформаційно-технологічної революції посилюються позиції уже діючих та нових мультимедійних гігантів та спеціалізованих на виробництві прогресивних технологій фірм та компаній. Прогресивний розвиток засобів зв'язку, поширення каналів передачі інформації стають каталізатором розвитку третинного сектору, куди прагне піти потік капіталів, що у свою чергу, призводить до безпрецедентного зростання прибутковості фірм, які спеціалізуються на розробці новітніх інформаційних технологій, інформації, здатної формувати суспільну

думку та знання, здатного до впровадження у виробничі процеси різних галузей економіки. Про це свідчить той факт, що в США з п'ятдесяти супербагатіїв, тридцять один контролює компанії у сфері фінансів, торгівлі та засобів масової інформації, не пов'язаних з фізичною економікою, тобто з матеріальним виробництвом. Дев'ять людей з даної верхівки мають пряме відношення до інформатики – галузі, прямо пов'язаної з технічним прогресом, а саме з виробництвом комп'ютерних програм для масового споживання та комп'ютерних послуг. Дана сфера представлена власниками таких компаній як «Microsoft», «Dell», «Google».

Таким чином, наукове знання стає основою конкурентної переваги як у боротьбі окремих людей за позицію у системі «домінування – підпорядкування» так і у взаємодії та конкуренції між великими компаніями на ринку товарів та послуг. Водночас, слід відзначити, що в умовах, коли інформація та знання вільно поширюються на ринку, «економіка знань» має своїм результатом революцію, що охоплює сфери економіки і технології від електроніки до конструкційних матеріалів: «Раніше знання вироблялись і споживались як звичайний класичний продукт. Був виробник знань – учений, який працює в лабораторії. Був чіткий розподіл виробництва та споживання знання. Сьогодні виробник та споживач в економіці знання разом беруть участь в одному й тому ж процесі – у виробництві знання» [1, с. 287]. Зростають відносні та абсолютні обсяги кодифікованого знання, які «можна відокремити від людини та різними способами передати іншому – записати у вигляді підручника або статті у словнику, енциклопедії. Не відокремленим знанням володіє конкретна людина. Або колектив – це теж принципово» [1, с. 288]. Зростаючими темпами здійснюється процес глобалізації знань, у силу чого результати дослідницьких та наукових робіт швидко стають надбанням суспільства.

Посилюється значення науки як виробника знання та інформації в економічній та політичній діяльності. Поступово фігура науковця стає центральною у взаємодії з владою та капіталістами, що проявляється фінансуванні останніми наукових досліджень та проектів, необхідності зростання значення для них інновацій для впровадження у виробничі процеси та інформації по орієнтаціям споживачів тощо: «Політична та економічна ангажованість безпосередніх виробників нейлону, силікону, атомної зброї, персональних комп'ютерів, та молекулярно-генетичних маніпуляцій загальновідома» [1, с. 288]. Кар'єри учених стають невіддільними від державних та корпоративних структур життя. Відомі учені – виробники знання – стають публічними, статусними людьми, лідерами громадської думки та моральними авторитетами, які мають політичну вагу та капітал. Даний статус отримує підтвердження науковими званнями, престижними преміями, нагородами, які поступово набувають політичного забарвлення: «В основі експансії технологізованої науки, лежить багаторазово доведена теза: перетворене на товар знання може давати високі прибутки, створювати ефективну зброю та засоби захисту від неї. Тепер навіть примітивний політик переконаний у тому, що знання – це сила, а наука – сила виробнича» [1, с. 289].

Не випадково у сучасному світі усе більш помітним та впливовим інститутом стають так звані «фабрики думок», які займаються виробництвом та просуванням знань, інформації, та ідей. Даний термін вказує на те, що такий вид діяльності носить технологічний, індустріальний характер. У таких фабриках

концентруються люди, які володіють знаннями, здатні на основі їх виробництва вибудувати власні економічні та соціально-політичні стратегії, здійснюючи вплив на принципово важливі законодавчі та виконавчі рішення. Однією з таких перших фабрик можна вважати корпорацію РЕНД, створену 2 травня 1946 року на основі контракту між ВВС США та приватною авіаційною фірмою «Дуглас» для проведення військових досліджень. Головною її метою є довгострокові прогнози, всебічний аналіз стратегічних та технічних проблем. Як вважають дослідники, «фабрики думок» являють собою середню ланку між знанням та владою. Уміння зламати бар'єри між представниками різних спеціальностей, дало можливість інтегрувати зусилля спеціалістів різного профілю, політичні, економічні та наукові ресурси на основі використання та виробництва знання, інформації та прогнозування.

Таким чином, нові економічні та соціальні потреби формують перспективи розвитку наукоємних та інформаційно-технологічних галузей економічної активності. Відповідно, спостерігаються тенденції до неухильного зростання інвестицій у сферу освіти та науки. Показово, що в Китаї «економіка знань» визнана державною стратегією: «Душа економіки знань – безперервне прагнення до новацій, а джерело її сили – освіта. В нинішньому світі конкуренція потужності держав – це, в кінцевому рахунку, конкуренція рівня знання» [2, с. 503].

Поступово великі корпорації світу усвідомлюють необхідність того, щоб розробляти та впроваджувати технології управління знаннями, які здатні виокремити точну та актуальну інформацію з розмаїття джерел та запропонувати її користувачам для прийняття життєво важливих для підприємств рішень: «У загальному вигляді управління знаннями містить функції із забезпечення персоналу необхідними знаннями та їх застосування, контролю над їх використанням, а також по організації збереження та поширення знань» [3, с. 135]. В наш час, будь-яка компанія чи невелика фірма, чи велика транснаціональна корпорація стоїть перед вибором – навчитись ефективно управляти знаннями або програти в конкурентній боротьбі. Відповідно, в науковому лексиконі з'являється термін «організаційні знання», які містять комплекс фактів, принципів, навиків, правил, методів, які забезпечують функціонування організації та її інтелектуальний потенціал. Організаційні знання – це практичні, теоретичні, комерційні, виробничі, інформаційно-технологічні та інші знання, які дають можливість максимально оптимізувати діяльність корпорації.

Найбільш примітним та симптоматичним результатом та одночасно показником даних процесів та феноменів є «мережева економіка», у якій комп'ютеризація та новітні засоби комунікації створюють основу електронного ринку, повністю залежного від потужних інформаційних мереж. Економіка такого типу визначається М.Кастельсом як інформаціональна та глобальна: «Інформаціональна – оскільки продуктивність і конкурентоспроможність факторів та агентів у даній економіці залежать від їх здатності генерувати, обробляти й ефективно використовувати інформацію, засновану на знаннях. Глобальна – тому що основні види економічної діяльності, такі як виробництво і споживання товарів та послуг, а також їх складові (капітал, праця, сировина, управління, інформація, технологія, ринки) організуються у глобальному масштабі, безпосередньо або з використанням розгалуженої мережі, що пов'язує

економічних агентів. І нарешті, інформаціональна та глобальна – тому що в нових історичних умовах досягнення певного рівня продуктивності й існування конкуренції можливе лише усередині глобальної взаємозалежної мережі» [4, с. 81]. У новій економіці капітал працює в реальному часі, швидко переміщаючись у глобальних фінансових мережах. З даних мереж він інвестується в усі види економічної діяльності, і велика частина вилученого доходу знову направляєється в *метамережу* фінансових потоків. Складні інформаційні та комунікаційні технології зробили можливим швидке переміщення капіталу у пошуках потенційних інвестицій. На фінансових ринках прибуток, як правило, вищий, ніж за прямих інвестицій, тому усі грошові потоки зосереджуються у глобальних фінансових мережах у пошуках більш прибуткових вкладень. Таким чином, «глобальні фінансові ринки та їх управлінські мережі по суті є реальним колективним капіталістом, матір'ю усіх накопичень» [4, с. 492 – 511]. Саме у даній специфічній формі фінансові мережі є нервовим центром інформаційного капіталізму, який, на думку ученого, визначається неконтрольованою поведінкою банків, фінансових, сільськогосподарських, промислових виробників, а також урядів та суспільних організацій, під впливом акцій, облігацій та валют, які намагаються розрахувати «комбінацією здійснюваних за допомогою комп'ютера маневрів, психологією натовпу полікультурного походження з непередбачуваними збуреннями, викликаними усе більш високою мірою ускладнення поширеної у світовому масштабі взаємодії між потоками капіталу» [4, с. 492 – 511].

Використання комп'ютерів, з одного боку, як засобів швидкої обробки інформації та з іншого – як засобів складного математичного моделювання привело до практично повного заміщення золота і паперових грошей абстрактними фінансовими продуктами. Сюди входять «ф'ючерсні угоди» (можливості придбати товар у деякий момент в майбутньому з перспективою отримання прибутку, передбаченого за допомогою комп'ютерного моделювання); «Хедж-фонди» (інвестиційні фонди, часто використовувані для покупки та миттєвих продаж великої кількості валюти з метою заробити на невеликій різниці між закупівельною і продажною ціною) і «деривативи» (пакети різноманітних фондів, які становлять сукупність актуальних або потенційних фінансових цінностей). Так Мануель Кастельс описує новий глобалізований «ігровий автомат»: «Один і той самий капітал курсує між національними економіками у лічені години, хвилини, а то й секунди. Користуючись де централізованістю і відкритістю внутрішніх фінансових ринків, досвідчені фінансові аналітики, озброєні потужними комп'ютерними програмами, під'єднуються до вузлових точок глобальних телекомунікаційних мереж і грають в ігри зі ставками, без перебільшення, у мільярди доларів. У ролі таких глобальних гравців виступають не сумнівні спекулянти, а найбільші інвестиційні банки, пенсійні фонди, транснаціональні корпорації та спільні фонди, організовані спеціально заради фінансових маніпуляцій» [4, с. 104].

Зростаюча «віртуальність» фінансових продуктів та посилення ролі комп'ютерних моделей, заснованих на суб'єктивних відчуттях їх творців, призвели до того, що увага інвесторів перемістилася від реальних доходів на суб'єктивні та мінливі критерії оціночної біржової вартості. У новій економіці головна мета гри – максимізувати не стільки доходи, скільки курс акцій. Безумовно, у кінцевому

рахунку вартість компанії, що не виробляє реальний продукт, впаде, але у короткостроковій перспективі вона може зростати і падати незалежно від дійсної ефективності, узгоджуючись деколи з невловимою кон'юктурою ринку. Нові Інтернет компанії, або «дот-коми», з їх неймовірно миттєвим зростанням вартості без будь-якого доходу – красномовний приклад «створення грошей» з нічого у новій економіці. З іншого боку, численні приклади різкого падіння акцій благополучних компаній, що приводили до краху і масових звільнень, незважаючи на хорошу продуктивність – виключно через невловимі зміни фінансової обстановки.

Передумовами конкурентоспроможності у глобальних мережах фінансових потоків та можливістю контролювати виробничий процес є швидкість обробки інформації та знання, необхідних для технологічних інновацій. За словами М.Кастельса: «Продуктивність істотним чином виникає з інновацій, конкурентоспроможність із гнучкості. [Те й інше] вимагає інформаційних технологій та культурного багажу, необхідного для їх застосування» [4, с. 208]. Капітал, яким розпоряджаються інтуїтивно, завжди схильний до небезпек та, у кінцевому рахунку, розмивається під впливом елементарної статистичної ймовірності в умовах довільних коливань фінансових ринків. Процес його накопичення полягає найбільшим чином, у взаємодії між вигідним розміщенням коштів у відповідних фірмах і використанням накопичених прибутків для їх збагачення в умовах глобальних фінансових мереж. Таким чином, накопичення капіталу пов'язане з конкурентоспроможністю, продуктивністю та наявністю необхідної інформації стосовно інвестицій у кожному економічному секторі. Фірми, що займаються розробкою високих технологій, є залежними від фінансових вкладень, без яких вони нездатні продовжувати пошук інновацій, забезпечуючи продуктивність і конкурентоспроможність. Фінансовий капітал, діючи через банківські інститути або ж опосередковано, через динаміку фондових ринків, визначає долю високотехнологічних галузей. Але, з іншого боку, інформація та технологія виступають вирішальними засобами, що забезпечують отримання прибутків та завоювання ринку. Таким чином, фінансовий і промисловий капітал, пов'язаний з високими технологіями, виявляються у зростаючій взаємозалежності, нехай і зберігаючи свою специфіку стосовно форми діяльності кожної з галузей.

У трилогії про інформаційно-технологічну революцію Мануель Кастельс дає докладний аналіз соціокультурного впливу глобального капіталізму. Він описує, як нова мережева економіка перетворила соціальні взаємини праці і капіталу. Гроші, які вислизнули у віртуальну реальність електронних мереж, набувають практично повної незалежності від виробництва товарів та послуг. Капітал стає глобалізованим, у той час як праця найчастіше залишається локальною. У підсумку «праця і капітал більшою мірою існують у різних просторових і часових вимірах – віртуальному просторі фінансових потоків і реальному географічному просторі працюючих людей; миттєвих електронних трансакціях і біологічному часі повсякденного життя» [4, с. 206].

Історична реальність прогресу інформаційних технологій призводить до концентрації та глобалізації капіталу, зокрема завдяки децентралізованому впливу мережевих структур. Праця виявляється розчленованою залежно від здійснюваних операцій, подрібненою за організаційною ознакою,

диверсифікованою в аспектах наявності або відсутності роботи, розділеною в умовах колективної діяльності. Мережі поєднуючись, утворюють мета мережу капіталу, об'єднуючу капіталістичні інтереси на глобальному рівні, незалежно від сфер та регіонів діяльності. Це не може не супроводжуватися конфліктами, однак дані утворення підпорядковуються однаковій загальній логіці. Праця втрачає свою колективну самобутність, стає усе більше індивідуалізованою з кута зору можливостей працівників, умов праці та перспектив на майбутнє. У рамках комплексних, глобальних мереж, які взаємодіють одна з одною, виробничі процеси об'єднуються в єдине ціле. Проте одночасно відбувається і диференціація трудових процесів, розшарування працівників, розчленовування трудової діяльності у глобальних масштабах. Таким чином, якщо капіталістичні виробничі відносини як і раніше зберігаються (адже в багатьох економіках домінуюча логіка сьогодні набагато більшою мірою носить капіталістичний характер, ніж будь-коли), то праця і капітал виявляються рознесені у різний простір і час: простір територій і простір потоків, час комп'ютерних мереж, стислий до секунд, і погодинний час буденного життя.

За даною подвійністю кардинального характеру як і раніше криється значний обсяг соціального різноманіття, складовими якого є ставки інвесторів, зусилля робітників, майстерність людини, знайдена і втрачена робота, підвищення і пониження по службі, конфлікти та переговори, конкуренція і укладення тимчасових союзів. Але на більш глибокому рівні нової соціальної реальності виробничих відносин у їх колишньому вигляді більше не існує: «Капітал прагне піти у свій гіперпростір, де він має можливість безперешкодного обігу, у той час як праця втрачає свою колективну форму, розчиняючись у багатьох індивідуальних формах існування. В умовах мережевого суспільства капітал зорганізований та скоординований у глобальному світовому масштабі, тоді як праця є індивідуалізованою. Боротьба між капіталістами і робочими класами перетікає в категорію глибинної суперечності між логікою потоків капіталу та культурними цінностями людського буття» [4, с. 503].

Таким чином, економічна міць зосереджена у глобальних фінансових мережах, що визначають долю більшості робочих місць, у той час як праця залишається локально обмеженою у реальному світі. Водночас, у просторі фінансових потоків підключених до мереж, робітники не зникають, а робота залишається у надлишку: «Всупереч апокаліптичним пророцтвам, які базуються на примітивному аналізі, сьогоднішній світ характеризується великою кількістю робочих місць і більш високою часткою зайнятості самодіяльного населення, ніж будь-коли в історії. В основному це пояснюється широким залученням жінок до оплачуваної праці в усіх індустріально розвинених суспільствах, причому цей контингент ринку праці вдалося у цілому абсорбувати без особливих проблем. Таким чином, поширення інформаційних технологій, незважаючи на усі зміни структури праці та знищення певних робочих місць, не призвело і навряд чи у майбутньому призведе до масового безробіття, навіть незважаючи на її зростання в Європі, яке, скоріше, більш пов'язане з соціальними інститутами, ніж з новою виробничою системою» [4, с. 501].

М.Кастельс зазначає, що необхідно розрізняти два різновиди праці. Від зайнятих некваліфікованою працею не вимагається знати і розуміти понад того, що потрібно для виконання вказівок. Навпаки, «самонавчальний» вид праці здатний

досягти високих рівнів освіти, обробляти інформацію і створювати нове знання. В економіці, де обробка інформації, нові ідеї і нове знання є основними джерелами продуктивності, такі «самонавчальні» працівники вельми цінуються: «Якщо інновація – основне джерело виробництва, знання та інформація по суті головні матеріали нового виробничого процесу, а освіта є ключовою якістю праці, то нові виробники в інформаціональному капіталізмі суть ті творці знання та обробники інформації, чий внесок найбільш цінний для фірми, регіону, національної економіки» [4, с. 492 – 511]. Компанії намагаються підтримувати з ними довготривалі стосунки, заручаючись їх відданістю і прагнучи до того, щоб неявне знання, носіями якої вони є, поширювалося усередині організації. У якості стимулу до підтримання відносин з компанією таким працівникам окрім їх звичайної оплати усе частіше дають можливість придбати її акції, завдяки чому вони стають зацікавлені в успіхах компанії.

Нова економіка, безумовно, збагатила світову еліту фінансових ринків, підприємців і професіоналів високих технологій. Верхні прошарки капіталістів зосередили у своїх руках небачені раніше багатства; окрім того, глобальний капіталізм пішов на користь багатьом національним економікам, зокрема, азійських, європейських країн. Але М.Кастельс не оминає увагою негативний соціальний і економічний вплив, пов'язаний із співіснуванням індустріальної та глобальної економік, у контексті формування нових соціальних нерівностей, заснованих на диференціації та поділі доступу до знань та інформації, а також до сучасних технологій, які приєднують до мережі. Основну проблему у напрямку зростання бідності та соціальної нерівності М.Кастельс вбачав не лише через зміну взаємин праці і капіталу, але і в результаті процесу «соціального відторгнення», що є прямим наслідком мережевої структури нової економіки. Охоплюючи увесь світ, фінансові та інформаційні потоки викидають зі своїх мереж ті народи і території, що не представляють інтересу з точки зору їх пошуків грошової вигоди. У підсумку цілі сегменти суспільства, райони міст та регіони втрачають економічну значимість: «Потоки капіталу та інформації обходять стороною області, які не володіють цінністю з точки зору інформаційного капіталізму і не представляють політичного інтересу для можновладців. Такі області зрештою виявляються позбавлені базової технологічної інфраструктури, що дозволяє нам користуватися засобами зв'язку, вводити технічні нововведення, виробляти, споживати і навіть просто жити у сьогоднішньому світі» [4, с. 207].

Написане свідчить про те, що у сучасних умовах знаменитий вислів Ф.Бекона «знання – сила» набуває нового значення «знання – влада». «В індустріальній економіці, – зазначає Т.Стоньєр, – господарська діяльність мала своєю метою переважно виробництво товарів, а обмежуючим фактором – частіше за все капітал. В інформаційній економіці господарська діяльність – головним чином виробництво і застосування інформації з метою зробити усі інші форми виробництва більш ефективними і тим самим створити більше матеріальних багатств. Тут обмежуючий фактор – наявність або відсутність знань» [5, с. 34]. Тому, стверджував Т.Стоньєр, у постіндустріальному або інформаційному суспільстві загальна економічна та політична влада переходить до виробників інформації.

Більш чітко дану позицію сформулював П.Друкер у своїй роботі «Постіндустріальне суспільство» 1993 року. Учений зробив висновок глобального характеру, що сучасна епоха – це епоха радикальних змін основ суспільного устрою – трансформації капіталістичного суспільства на суспільство, засноване на знаннях. Виступаючи з критикою марксизму П.Друкер вважає, що революція у продуктивності праці дозволяє подолати незмінні протиріччя капіталізму, які відзначав К.Маркс, а також ліквідувати поняття «пролетаріат». Так, учений відзначив, що клас робітників поступово витісняється робітниками інтелектуальної праці: на початку дев'яностих дана група складала одну п'яту усієї робочої сили, а у першій половині XXI століття робітники займатимуть лише десять відсотків робочої сили у розвинених країнах.

У своїй концепції П.Друкер співвідносить прогрес з трьома етапами зміни ролі знання у суспільстві. Перший етап пов'язаний із застосуванням знань для розробки знарядь праці, технологій та організації промислового виробництва; другий – застосування знань до процесів організованої трудової діяльності; третій етап характеризується тим, що «знання стає основною умовою виробництва та використовується для виробництва знання»[6, с. 95]. Основним соціологічним висновком, на думку ученого, є те, що відбувається суттєва трансформація людських факторів виробництва, представників розумової праці – як виробників та носіїв знання. Має місце зростання загальноосвітнього та кваліфікаційного рівня робочої сили, а також ролі наукових робітників, спеціалістів, експертів, інженерного персоналу. Перехід до суспільства, побудованого на знаннях, принципово змінює владну структуру суспільства – влада та контроль поступово переходить від тих, хто володіє капіталом, до тих, хто володіє знаннями та інформацією і ефективними технологіями їх використання. При цьому даний перехід не відмінює значення капіталу – «останній, як правило, перерозподіляється, а точки концентрації знання та інформаційних технологій стають одночасно точками управління фінансовими потоками»[6, с. 98].

Сформована концепція розглядає носіїв знання як свого роду «новий клас», в якому у залежності від ідейно-політичних позицій відповідного автора приписується або позитивна роль головного суб'єкта та рушійної сили суспільно-історичного прогресу, або негативна роль руйнівника демократичних інститутів та устоїв. На думку дослідників, поступово влада переходить в руки тих, хто створює, обробляє та контролює знання та інформацію. Робітники сфери освіти, засобів масової інформації, культури та мистецтва та науковці створюють та поширюють знання, ідеологічні установки, світоглядні та ціннісні норми та орієнтації, тим самим здійснюючи суттєвий вплив на політичну поведінку широких верств населення. Так, не безпідставно відзначав американський соціолог Дж.Барбер, що працівники засобів масової інформації стають «новими творцями міфів та ідей» та здійснюють зростаючий вплив на ідеї, установки, орієнтації та власне на спосіб думок і поведінку широких верств населення: «Ті, хто формує дані образи, здійснюють владу, яка являє собою ні що інше, як владу визначати напрямок розвитку цивілізації» [7, с. 3]. Більше того, у сучасному світі одними з головних суб'єктів боротьби за владу, якщо не прямо, то опосередковано – через політиків та державних діячів, беручи участь в організації передвиборчих кампаній, складаючи для них програми, тексти виступів тощо.

Консультавання та експертиза набувають характеру основної економічної та політичної влади. Той, хто не володіє необхідними знаннями або інформацією, не володіє владою прийняття рішень. Про це свідчить роль експертів у вирішенні основних проблем сучасного суспільства, у тому числі питань про те, кому буде належати влада, хто, у чиїх інтересах та проти кого її буде використовувати. Існують та виникають проблеми глобального, регіонального, національного та субнаціонального характеру, вирішення яких не можливе без експертів та спеціалістів різного профілю. Експерти – це знання, а знання та інформація – це владний ресурс, який виявляє себе у різних формах і ракурсах: «Залишається фактом, що психологічні та соціальні мотиви незмінно спонукають нас до необхідності покладатись на експертів і саме тому їх влада практично безмежна» [8, с. 84].

Звісно, що у реальному житті мало людей суміщають владу та знання. Але фактом являється те, що люди при владі, чи то у політичній, чи в економічній сфері, з необхідністю оточують себе тими, хто володіє знаннями. Не безпідставно зазначає Р. Міллс, що «людину при владі, яка усвідомлює свою вагу та значення, оточують з усіх сторін його технічні помічники у справах управління, покликані втілювати знання, якого він не має, та навіть ораторське мистецтво, яким він не володіє. Це працівники його прес-бюро, його найближчий учений помічник, який забезпечує його ідеями, робітники його адміністративного бюро. Не варто також забувати і членів різних комісій та комітетів, які є у його розпорядженні» [9, с. 474]. Можна стверджувати, що сучасний політик майже завжди є «у полоні» експертів, що саме вони створюють політичних лідерів. Звісно, експерт є засобом досягнення мети, поставленої перед організацією, партією, корпорацією, інститутом, державою. Власник або політик залишає за собою право прийняття рішень, яку саме мету має ставити перед собою відповідний інститут. Тим не менш, в умовах сучасності, провідне значення має не лише власність сама по собі, скільки властивість ефективно розпоряджатись нею, здатність приймати відповідні обставинам рішення, здатність поставити її на службу приросту капіталу та багатства. А така властивість в сучасних політичних та економічних умовах з необхідністю пов'язана з умінням розпоряджатися знаннями та інформацією.

Підбиваючи підсумки доцільно зробити наступні **висновки**. По-перше, соціальний контроль, виступаючи необхідною умовою трудової діяльності, набуває вагомого організаційного значення, реалізує інтегративну функцію, координуючи індивідуальну працю та загальні цілі, які виникають в процесі діяльності соціального організму. Функція соціальної інтеграції реалізується через забезпечення можливості доступу до сучасних продуктивних та виробничих технологій, в основі яких лежить розвиток теоретичних та наукових знань як основного продукту та виробничої сили суспільно-економічної діяльності. По-друге, соціальний контроль є необхідною умовою диференціації людської діяльності – у процесі розподілу праці, встановлюючи та координуючи зв'язок між різними за призначенням структурними елементами соціальних організацій та диференціюючи людей за рівнем їх знань, відтворюючи тим самим стратифікаційну систему суспільства. Загалом, слід зазначити, що розвиток наукового знання та його аспектів втілення в інформаційних технологіях дозволяє говорити про розвиток глобальної мережевої економіки, яка поєднає економічну

та політичну взаємодію у глобальному світовому масштабі з одного боку, а з іншого є водорозділом між країнами, залученими до даної взаємодії та тими, чий ціннісний та інтелектуальний потенціал не дозволяє залучитись до неї.

Список використаних джерел

1. Шамхалов Ф. Собственность и власть / Феликс Шамхалов. – М.: Издательство «Экономика», 2007. – 412 с.
2. Ли Т. Размышления об экономике знаний / Теин Ли // Поиски направлений реформы и власти открытости. – М., 2002. – С. 503 – 510.
3. Орлова Т. М. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / Т. М. Орлова, А. Л. Гапоненко. – М.: ЭКСМО, 2008. – 550 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / Мануель Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
5. Stonier T. The wealth of information: a profile of the post-industrial economy / Tom Stonier. – London: Thames Methuen, 1983. – 224 p.
6. Друкер П. Пост капиталистическое общество / Питер Друкер // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 67 – 101.
7. Barber J. The pulls of politics: electing presidents in the media age / James Barber. – N.Y., 1980. – 345 p.
8. Эллюль Ж. Политическая иллюзия/ Жак Эллюль. – М.: NOTABENE, 2003. – 432 с.
9. Миллс Р. Властвующая элита / Райт Миллс. – М.: ДиректмедиаПабблишинг, 2007. — 844 с.

Отримано 11.11.2015 р.

УДК 316.01

Мороз Є.О. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, кандидат соціологічних наук, асистент кафедри теорії та історії соціології

МЕТОДИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНІ СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ»

У статті наведено перелік актуальних тенденцій сучасного соціологічного теоретизування, врахування яких є необхідним для ефективного викладання студентам спеціальності «соціологія» дисципліни «Сучасні соціологічні теорії». Було виявлено чинники та джерела формування сучасних соціологічних теорій, зокрема підкреслено їх історико-генетичний плюралістичний характер. Обґрунтовано потенціал вивчення сучасних соціологічних теорій у якості окремої навчальної дисципліни для підготовки фахівців-соціологів, а також доцільність включення тематичних блоків, що ілюструють три парадигмальні напрямки даної